

DET KONGELIGE
ARBEIDS- OG INKLUDERINGSDEPARTEMENT

Ot.prp. nr. 29

(2007–2008)

Om lov om endringer i utlendingsloven (tvungent verneting i Oslo for utlendingssaker)

*Tilråding fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet av 1. februar 2008,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Stoltenberg II)*

1 Hovedinnhold

Arbeids- og inkluderingsdepartementet legger med dette frem forslag om endringer i lov 24. juni 1988 nr. 64 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven).

Forslaget innebærer at det gjøres unntak i utlendingsloven fra bestemmelsene i tvisteloven om valgfritt verneting, slik at søksmål og begjæring om midlertidig forføyning mot staten etter utlendingsloven fortsatt skal anlegges ved Oslo tingrett. Unntaket foreslås inntatt som ny § 47 a i utlendingsloven.

Tvisteloven trådte i kraft 1. januar 2008. Det er ønskelig at et unntak i utlendingsloven kan tre i kraft så snart som mulig.

2 Bakgrunn

2.1 Bakgrunnen for forslaget

Hovedregelen etter lov 13. august 1915 nr. 6 om rettergangsmåten for tvistemål (tvistemålsloven) var at søksmål om gyldigheten av Utlendingsdirektoratets (UDI) og Utlendingsnemndas (UNE) vedtak skulle anlegges ved Oslo tingrett. Tvistemålsloven ble 1. januar 2008 avløst av lov 17. juni 2006 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven). Etter tvisteloven er saksøkeren gitt utvidet valgfrihet i forhold til valg av verneting. Saksøkeren kan i medhold av den nye loven

velge å anlegge søksmål mot staten ved sitt alminnelige verneting, som er der saksøkeren har bopel. Det fremgår av forarbeidene til tvisteloven at denne adgangen er motivert av et ønske om i størst mulig grad å likestille sakens parter. Styrkeforholdet vil ofte tale i statens favør når saksøkeren er en privatperson, og for mange privatpersoner vil det være en fordel å kunne føre en sak på hjemstedet, jf. NOU 2001: 32 *Rett på sak* del III kap. 4.4.3.1 og Ot.prp. nr. 51 (2004–2005) *Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)* s. 160.

I sin høringsuttalelse til ny tvistelov bemerket Regjeringsadvokaten at det i utlendingssaker gjør seg gjeldende særlige hensyn, som kan tilsi at Oslo tingrett bør være tvungent verneting i slike saker. Det ble vist til at en bestemmelse om frivillig verneting «vil (...) kunne påføre en allerede overbelastet utlendingsforvaltning en betydelig arbeids- og kostnadsøkning i form av utenbysreiser for partsrepresentanter og ekspertvitner», at «stevninger i utlendingssaker som regel er ledsaget av en begjæring om midlertidig forføyning» og at saksøkerne ofte vil «ha forlatt landet eller gått i dekning før saken kommer til hovedforhandling». Det ble også trukket frem at Oslo tingrett har opparbeidet seg stor kompetanse på fagfeltet.

Regjeringsadvokatens syn ble ikke tatt til følge under arbeidet med tvisteloven. Justis- og politidepartementet ga uttrykk for at man var innforstått

med at innføring av en adgang til å saksøke staten ved saksøkerens hjemting kan medføre økte utgifter for det offentlige, men at en målsetting med lovforslaget er at kostnadene for den som ønsker å gå til sak, skal være så lave som mulig. Justis- og politidepartementet sa seg enig i at Oslo tingrett har bygget opp verdifull erfaring med det offentlige som part, og at dette ikke minst gjelder for utlendingssakene, men antok at også andre tingretter vil kunne håndtere de utfordringer som utlendingssakene reiser på en tilfredsstillende måte. Justis- og politidepartementet uttalte imidlertid, jf. Ot.prp. nr. 51 (2004–2005) s. 160:

«Skal det innføres en særlig regel om verne-
ting i utlendingssaker, bør det i tilfelle skje ved
en bestemmelse i utlendingsloven.»

Vernetingsreglene er ikke berørt i NOU 2004:20 *Ny utlendingslov*. Regjeringsadvokaten minnet imidlertid i høringsuttalelsen til ny utlendingslov om sin tidligere uttalelse når det gjelder vernetingsreglene i utlendingssaker. Under henvisning til ovennevnte uttalelse fra Justis- og politidepartementet, anmodet Regjeringsadvokaten Arbeids- og inkluderingsdepartementet om å vurdere hvorvidt det bør gis en særregel i utlendingsloven.

Regjeringsadvokatens anmodning ble ikke fulgt opp i forslaget til ny utlendingslov i Ot.prp. nr. 75 (2006–2007) *Om lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven)*, på bakgrunn av at det ville være nødvendig med en egen høring av spørsmålet, samtidig som det uansett ville være behov for endringer i gjeldende lov, ettersom ny utlendingslov ikke trer i kraft før senere.

2.2 Høringen

Forslag om å gjøre unntak i utlendingsloven fra tvistelovens bestemmelser om valgfritt verne-
ting ved søksmål mot staten, ble sendt på høring 31. august 2007. Frist for å avgi uttalelse til forslaget var 28. september 2007.

Høringsbrevet ble sendt til følgende høringsinstanser:

Departementene
Utlendingsdirektoratet (UDI)
Utlendingsnemnda (UNE)
Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi)
Politidirektoratet (POD)
Riksadvokaten
Regjeringsadvokaten
Politiets sikkerhetstjeneste
Politiets utlendingsenhet (PU)

Domstolsadministrasjonen
Stortingets ombudsmann for forvaltningen
Kontaktutvalget mellom innvandrere og myndighetene
Likestillings- og diskrimineringsombudet
Organisasjonen Mot Offentlig Diskriminering
UNHCR, Stockholm
Flyktningshjelpen
Norsk Organisasjon for Asylsøkere
Amnesty International Norge
Norges Røde Kors
Redd Barna
PRESS Redd Barna Ungdom
Antirasistisk senter
Norsk Folkehjelp
Human Rights Service
Kirkerådet
Den Norske Advokatforening
Norges Juristforbund
Den norske Dommerforening
Politiembetsmennenes Landsforening
Politiets Fellesforbund
Norges lensmannslag
Juridisk rådgivning for kvinner
Kontoret for fri rettshjelp
Juss-Buss, Innvandrergruppa
Jussformidlingen
Selvhjelp for innvandrere og flyktninger
Rettspolitisk forening
MiRA Ressurssenter for innvandrere- og flyktningkvinner (MiRA-Senteret)
Norsk Innvandrersforum
Innvandrernes Landsorganisasjon
Landsorganisasjonen i Norge (LO)
Næringslivets Hovedorganisasjon
Akademikerne
Faglig forum for kommunalt flyktningarbeid
Norsk senter for menneskerettigheter
Det norske Arbeiderparti
Kristelig Folkeparti
Sosialistisk Venstreparti
Fremskrittspartiet
Høyres hovedorganisasjon
Senterpartiets hovedorganisasjon
Venstre

Følgende høringsinstanser har kommet med realitetsmerknader til forslaget om tvungent verne-
ting i Oslo for utlendingssaker:

Justis- og politidepartementet
Agder lagmannsrett
Frostating lagmannsrett
Borgarting lagmannsrett
Hålogaland lagmannsrett

Oslo byfogdembete
Domstoladministrasjonen
Den norske Dommerforening
Politidirektoratet (POD)
Regjeringsadvokaten
Utlendingsdirektoratet (UDI)
Utlendingsnemnda (UNE)
Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi)
Den Norske Advokatforening
MiRA Ressurssenter for innvandrere og flyktningkvinner (MiRA-Senteret)

Følgende høringsinstanser har gitt uttrykk for at de ikke har realitetsmerknader til forslaget:

Kunnskapsdepartementet
Samferdselsdepartementet
Fiskeri- og kystdepartementet
Helse- og omsorgsdepartementet
Miljøverndepartementet
Nærings- og handelsdepartementet
Barne- og likestillingsdepartementet
Fornyings- og administrasjonsdepartementet
Landbruks- og matdepartementet
Forsvarsdepartementet
Utenriksdepartementet
Politiets sikkerhetstjeneste

Landsorganisasjonen i Norge (LO), Riksadvokaten og Likestillings- og diskrimineringsombudet opplyste at de ikke avgir uttalelse.

Innholdet i høringsuttalelsene blir behandlet i forbindelse med forslaget.

3 Gjeldende rett

Twistemålsloven ble fra årsskiftet avløst av tvisteloven. Tvisteloven viderefører reglene i twistemålsloven om at søksmål kan anlegges ved saksøktes alminnelige vernetting, som er der vedkommende har bopel, jf. tvisteloven § 4–4 første og annet ledd. Staten har alminnelig vernetting i Oslo, jf. tvisteloven § 4–4 fjerde ledd. Søksmål om gyldigheten av UDIs eller UNEs vedtak i saker etter utlendingsloven skal etter dette som hovedregel fortsatt anlegges for Oslo tingrett. Den nye loven gir imidlertid utvidet valgfrihet med hensyn til privatpersoners rett til å velge hvor sak mot staten skal anlegges. Etter tvisteloven § 4–5 åttende ledd kan privatpersoner velge å anlegge sak mot staten ved sitt alminnelige vernetting. Det fremgår av forarbeidene at endringen er motivert av et ønske om i størst mulig grad å likestille sakens parter, jf. Ot.prp. nr. 51 (2004–2005). Justiskomiteen viser til

at det for mange privatpersoner vil være en fordel å kunne føre en sak på hjemstedet, dette ut fra både likhets- og kostnadshensyn, jf. Innst. O. nr. 110 (2004–2005) kap. 10.2. Har ikke saksøkeren fast bopel noe sted i landet, følger det av tvisteloven § 4–4 fjerde ledd, jf. § 4–4 første ledd, at søksmål må anlegges i Oslo.

Saksanlegg medfører ingen oppsettende virkning. Reglene om midlertidig forføyning gir imidlertid en mulighet for raskt å få en rettslig avgjørelse som hindrer effektueringen av vedtaket. I utlendingssakene vil et negativt vedtak ofte innebære at vedkommende må forlate Norge, noe som medfører at det ofte begjæres midlertidig forføyning. Tvisteloven opphever kapittel 15 i tvangsfullbyrdelsesloven og bestemmelsene om midlertidig forføyning er flyttet til tvisteloven, jf. tvisteloven sjuende del. Det følger av tvisteloven § 32–4 første ledd at begjæring om midlertidig forføyning som hovedregel skal fremsettes for tingretten i den krets der saksøkte har alminnelig vernetting. Begjæringer om midlertidig forføyning mot staten, som fremsettes uten at ordinært søksmål er reist, behandles i Oslo av Oslo byfogdembete og ikke av tingretten, jf. forskrift 16. desember 2005 nr. 1494 om domssogns- og lagdømmeinndeling del I nr. 19. I henhold til tvisteloven § 32–4 annet ledd er saksøker gitt den samme valgfriheten i forhold til hvor forføyningssak mot staten skal anlegges, som ved søksmål. Saksøker kan dermed velge å begjære midlertidig forføyning mot staten der vedkommende har bopel.

4 Høringsbrevets forslag

I høringsbrevet av 31. august 2007 foreslo departementet å innta en unntaksbestemmelse i utlendingsloven fra bestemmelsene i tvisteloven om valgfritt vernetting, slik at søksmål og begjæring om midlertidig forføyning mot staten etter utlendingsloven skal anlegges ved Oslo tingrett. Bestemmelsen ble foreslått inntatt som ny § 47 a i utlendingsloven.

I utgangspunktet vil en bestemt tingrett som tvungent vernetting stride mot alminnelige prinsipper for saksfordelingen mellom domstolene og unntak fra dette utgangspunktet må begrunnes særskilt. Departementet ga uttrykk for at det er enkelte særhensyn som gjør seg gjeldende i utlendingssakene, som kan tale for at det innføres en særbestemmelse i utlendingsloven i forhold til reglene om vernetting.

For det første anførte departementet at hensynet til saksøkers nærhet og tilknytning til hjemlandet, som er det sentrale hensynet bak tvistelovens bestemmelse om valgfrihet, gjør seg mindre gjeldende i utlendingssaker enn i andre saker. Mange av utlendingssakene som tas til retten, er asylsaker der saksøkeren bor på et asylmottak. Hvilket asylmottak saksøker bor på, kan fremstå som mer eller mindre tilfeldig i denne sammenheng, og i de fleste tilfeller vil saksøkeren ikke ha opparbeidet seg en tilknytning til det stedet hvor asylmottaket ligger. Også i andre utlendingssaker kan det dreie seg om personer som har begrenset botid i Norge og som i utgangspunktet har liten tilknytning til stedet de bor, herunder vernetinnet.

I høringsbrevet ble for det andre hensynet til tilgjengelighet for vitner fra utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) trukket frem. Vitneforklaringer fra landrådgiverne vil ofte være et viktig bevismiddel. Landinfo har kontor i Oslo. De er representert i alle rettssaker som gjelder asyl og i ca. 25 % av andre rettssaker på utlendingsfeltet. Både når det gjelder rettssaker og nemndmøter i UNE må det være tilgang på landrådgivere. Med den nye ordningen vil landrådgiverne måtte bruke uforholdsmessig mye tid på rettssaker, sammenlignet med dagens situasjon, noe som vil være uheldig for en allerede presset landrådgivertjeneste. Det ble gitt uttrykk for at problemene i forhold til vitneførsel til en viss grad kan avhjelpes ved at man benytter alternative former for vitneførsel, noe den nye tvisteloven åpner for.

For det tredje fremhevet departementet hensynet til utlendingsforvaltningens kapasitet og saksbehandlingstider. Rettssaker utenfor Oslo vil medføre økt fravær fra kontoret for saksbehandlerne, noe som innebærer redusert tid til alminnelig saksbehandling. Mindre tid til saksbehandling vil igjen føre til økte restanser og økt saksbehandlingstid for søkerne. Det ble også vist til det relativt store antall utlendingssaker som hvert år bringes inn for retten, selv om saksomfanget i seg selv ikke kan være avgjørende for om det bør gjøres unntak fra tvisteloven. Antall saker mot staten i løpet av de siste seks årene har ligget på rundt 65 årlig og krever således allerede betydelige ressurser fra utlendingsforvaltningen og Regjeringsadvokaten.

Videre ble hensynet til Regjeringsadvokatens arbeidsbelastning trukket frem i høringsbrevet. Også Regjeringsadvokaten vil oppleve økt ressursbruk på utlendingssakene som bringes inn

for retten, som følge av de nye reglene om verneing. Departementet så i den forbindelse på konsekvensene av å benytte advokater i andre deler av landet som prosessfullmektiger for staten.

Til sist viste departementet til hensynet til domstolens erfaring med utlendingssakene. Av hensyn til effektivitet og likebehandling, mente departementet at det vil være en fordel at utlendingssakene fortsatt kan behandles ved Oslo tingrett. Den kompetanse Oslo tingrett har opparbeidet på denne typen saker anses å være av betydning både i forhold til effektivitet og likebehandling av sakene.

5 Høringsinstansenes syn

I alt 15 høringsinstanser har kommet med realitetssmerknader til forslaget om tvungent verneing i Oslo for utlendingssaker. Åtte av dem er kritiske til departementets forslag (*MiRA-Senteret* og *Den Norske Advokatforening*, samt *Agder lagmannsrett* med tilslutning fra *Frostating lagmannsrett*, *Borgarting lagmannsrett*, *Hålogaland lagmannsrett*, *Den norske Dommerforening* og *Domstoladministrasjonen*), mens seks høringsinstanser støtter forslaget (*UDI*, *UNE*, *IMDi*, *Regjeringsadvokaten*, *Oslo byfogdembete* og *POD*).

Justis- og politidepartementet tar ikke direkte stilling til forslaget, men viser til at spørsmålet ble vurdert under arbeidet med tvistelovsreformen, og at både tvistemålsutvalget og Justis- og politidepartementet kom til at en slik regel ikke er ønskelig. Det ble da særlig lagt vekt på at en slik ordning vil være i strid med grunnleggende prinsipper om saksfordeling mellom domstolene og hensynet til den private parts adgang til å velge verneing i søksmål mot staten. Utvalget, med tilslutning fra departementet og Justiskomiteén, foreslo derfor ikke en særlig vernetingsbestemmelse i slike saker. Videre uttaler Justis- og politidepartementet:

«Ettersom lovgiver nylig valgte ikke å innføre en regel om tvungent verneing i utlendingssakene, bør det ikke nå foreslås en slik ordning uten at forslaget har klar forankring i *andre hensyn eller argumenter* enn de som allerede ble vurdert i forbindelse med vedtakelsen av ny tvistelov.»

Agder lagmannsrett viser til at regelen er uttrykk for den grunntanke at staten «hører hjemme» i hele landet og at det dreier seg om en prinsipielt viktig regel, som også er solid politisk forankret i

arbeidet med sivilprosessreformen. Det må stilles strenge krav til begrunnelse for å bestemme at Oslo likevel skal være tvunget vernetting for bestemte sakstyper og ingen av de argumenter som nevnes i høringsbrevet er i følge lagmannsretten nye.

Agder lagmannsrett mener at de reelle hensyn som begrunner vernettingsregelen, å senke søksmålsterskelen i saker mot det offentlige, ikke minst gjør seg gjeldende i utlendingssaker. Det vises til at de private partene gjerne har meget begrensede økonomiske ressurser og befinner seg i en utsatt posisjon. Videre vises det til at et vedtak om utvisning er inngripende og har store personlige konsekvenser, slik at rettssikkerhetshensyn er fremtredende. I betraktning av at det i disse sakene kun unntaksvis innvilges fri sakførsel, er retten til å inngi muntlig stevning ved lokal domstol etter tvisteloven § 12–1 annet ledd, og å få nødvendig veiledning der etter § 11–5, av betydning. Til sammenligning er det vist til at det allerede etter gjeldende rett er gjennomført at saker om overprøving av Trygderettens avgjørelser kan anlegges ved hjemtinget, jf. trygderettsloven § 23 annet ledd. *Dommerforeningen* slutter seg til Agder lagmannsretts uttalelse og mener at vernettingsregelen i tvisteloven er til fordel for det rettssøkende publikum. Også *MiRA-Senteret* mener at viktigheten av disse sakene for den enkelte tilsier at vedkommende kan reise søksmål raskt og fleksibelt på bostedet.

I forhold til hensynet til saksøkeren i utlendingssakene, uttaler Agder lagmannsrett at det ikke er kvaliteten på saksøkerens tilknytning til hjemstedet som begrunner adgangen til å reise sak ved det alminnelige vernettinget, men merkostnadene og ulempene ved å føre sak ved en domstol som befinner seg langt fra der saksøkeren faktisk bor. *Advokatforeningen* viser til at asylsøkere representeres av lokale advokater og ved rettslig prøving av et endelig avslag vil det være naturlig å benytte seg av den advokat som allerede kjenner saken, som utlendingen har hatt en personlig relasjon til og som bor i nærheten av det asylmottak utlendingen bor på. Tilknytningen til hjemstedet får dermed i særlig grad betydning i denne type saker. Også for andre utlendinger med kortere botid i Norge vil det være enklere og billigere å anvende lokale advokater, og tvungent vernetting i Oslo vil etter Advokatforeningens syn kunne være en faktisk hindring for utlendingens muligheter til å få prøvet gyldigheten av utlendingsmyndighetenes vedtak. Det understrekes også at saksøkere ikke nødvendigvis får dekket

reiseutgifter og overnatting for seg selv, sin prosessfullmektig og eventuelle vitner.

Advokatforeningen gir uttrykk for at hensynet til tilgjengelighet for vitner også gjør seg gjeldende for saksøker, ved at det i andre saker enn asylsaker vil være særlig viktig for utlendingen å kunne føre vitner, eksempelvis om ekteskapets realitet og tilknytningen til barn i Norge. Vitnene holder ofte til i samme geografiske område som saksøkeren, og det vil derfor komplisere saken om disse skal måtte reise til Oslo for å avgi vitneforklaring. I motsetning til utlendingsforvaltningens landrådgivere, vil dette ofte være troverdighetsvitner, som det er viktig å opprettholde bevisumiddelbarhet i forhold til, slik at fjernavhør egner seg dårligere. Landrådgiverne er faktumsformidlere hvor stedlighet ikke kan være nødvendig av hensyn til vitnets troverdighet, og Advokatforeningen mener tvert i mot at denne type vitner egner seg særlig godt for bruk av fjernavhør. *Agder lagmannsrett* mener også at det i forhold til vitnene fra Landinfo kan benyttes fjernavhør:

«Noe større vekt har det om utlendingsforvaltningens ekspertvitner er en så knapp ressurs at det ikke er rom for den økte reisebelastning til rettsmøter utenfor Oslo. Jeg antar imidlertid at vitnene i mange saker vil kunne gi forklaring ved fjernavhør etter § 21–10. Etter tvisteloven skal fjernavhør prinsipielt foretas som bildeavhør, noe som gir en bedre kommunikasjon enn ordinært telefonavhør. At det nødvendige utstyr ikke vil være tilgjengelig allerede fra tvistelovens ikrafttreden 1. januar 2008, er riktignok så.»

Hva gjelder utlendingsforvaltningens kapasitet, kan ikke Advokatforeningen se at valgfritt vernetting behøver å bli en belastning for utlendingsforvaltningen. Utlendingssakene er preget av et omfattende skriftlig materiale, noe som gjør vitneforklaringer fra saksbehandlerne mindre viktig, samtidig som det vil kunne foretas fjernavhør.

I forhold til Regjeringsadvokatens arbeidsbelastning mener *Advokatforeningen* at Regjeringsadvokaten bør kunne benytte seg av lokale advokater for å minske belastningen ved å måtte føre saker utenfor Oslo, på samme måte som embetet allerede i dag har enkelte advokatkontorer til å føre saker for seg. Advokatforeningen kan ikke se at koordineringen vil bli særlig vanskeliggjort i forhold til i dag. Heller ikke samarbeidet med UDI, UNE og Landinfo anses å ville bli nevneverdig påvirket med en slik ordning, da sakstypen ikke nødvendigvis gjør personlige møter i særlig

grad. Det er her vist til at utlendingssakene har et omfattende skriftlig materiale, og at det meste kan utveksles elektronisk eller pr. telefon.

Hva angår statens prosesskostnader, peker *Agder lagmannsrett* på at det bør tas hensyn til at tvisteloven i § 32–9 innfører en ny regel om adgang til pådømmelse av hovedkravet i sikringssaken. Det antas at vilkårene for slik pådømmelse ofte vil være oppfylt i utlendingssaker fordi omfanget av bevisføringen vil være begrenset. Dette vil redusere statens prosesskostnader i forhold til dagens situasjon, hvor forføyningssaken og hovedsaken avgjøres suksessivt.

Behovet for å kunne nyttiggjøre seg den kompetansen som er opparbeidet ved Oslo tingrett i utlendingssaker, har både etter *Advokatforeningen* og *Agder lagmannsretts* syn liten vekt. De hensyn som generelt taler mot å opprette særdomstoler, kan i følge *Agder lagmannsrett* også i en viss utstrekning gjøres gjeldende mot å kanalisere saker til én tingrett på landsbasis. Advokatforeningen viser til at det ikke er noe til hinder for at andre domstoler kan utvikle sin egen kompetanse og dessuten vil de fleste avsagte dommer være tilgjengelige og veiledende som presedensskapere. *Dommerforeningen* legger vekt på betydningen av et desentralisert domstolssystem, og mener at det ikke er grunnlag for å frykte lavere kvalitet på avgjørelsene ved et desentralisert system.

Frostating lagmannsrett påpeker i tillegg at domstolene i Oslo sliter med restanser som medfører unormalt lang saksbehandlingstid. I landet for øvrig er de fleste tingretter og lagmannsretter à jour, med den følge at slike saker kan få en meget rask saksavvikling, selv i to instanser.

Regjeringsadvokaten støtter forslaget om tvungent vernetting for utlendingssaker og uttaler:

«Som departementet legg *Regjeringsadvokaten* til grunn at det i arbeidet med ny tvistelov ikkje er lagt føringer om at ein generelt skal unngå særlege vernetingsreglar for enkelte sakstypar. Hovudføremålet er at dette eignar seg best å avklara for kvart saksfelt. Som konsekvens av dette fører ikkje den nye tvistelova til at lovføresegner om særlege vernetting som alt finst i lovverket, blir endra. Innan patent-, varemerke- og designretten følgjer det til dømes av dei ulike lovene at det er Oslo som er vernetting for søksmål om vedtak frå Styret for det industrielle rettsvern.»

Regjeringsadvokaten mener at de tre viktigste grunnene til å beholde Oslo som vernetting i utlendingssaker, er hensynet til å behandle sakene ved en domstol med en viss spesialkompetanse, hen-

synet til å unngå merbelastning på utlendingsforvaltningen (herunder *Regjeringsadvokaten*) og hensynet til rask avvikling av sakene.

Når det gjelder førstnevnte hensyn, fremhever *Regjeringsadvokaten* at:

«Utlendingsrett er ein særskilt type forvaltningsrett der internasjonale rettskjelder spelar ei større rolle enn vanleg. I tillegg er det eit rettsområde der likehandsaming må vega tungt, ettersom berre få saker endar med at det blir gjeve opphaldsløyve. Det seier seg sjølv at det er ei klar føremon for domstolane å ha eit større miljø som har kjennskap til sakstypen og til dei særskilde problemstillingane som reiser seg, slik at det kan utvekslast røynslar gjennom faglege diskusjonar mellom dommarane. Vidare vil tidlegare røynslar med sakstypen for den einskilte dommaren, vera ein faktor som bør gjera det enklare å avvikla saka, raskare å få dom og lettare for dommaren å handtera rettskjeldene.»

For så vidt gjelder *Regjeringsadvokatens* merbelastning, påpekes det at det av organisatoriske grunner ikke er aktuelt å utvide *Regjeringsadvokatembetet* ved å ansette flere advokater, og at merarbeidet derfor må dekkes inn ved øket innleie av advokattjenester:

«Dette er lite ønskjeleg, både fordi desse advokattenestene er dyrare enn dei som vert utførte innanfor *Regjeringsadvokaten* og fordi det er større avstand mellom Utlendingsnemnda og private advokatar, slik at det ikkje er like enkelt å oppretthalda eit godt samarbeid.

Det verkar elles ikkje særleg praktisk å ha private advokatar rundt om i landet til å føra saka på vegner av UNE. Dette vil krevja auka ressursar til administrasjon frå Utlendingsnemnda og *Regjeringsadvokaten* si side, og det vil dessutan vera vanskeleg å halda eit fagleg forsvarleg nivå dersom kvar private advokat får relativt få saker å handtera. Også av omsynet til samarbeidet med UNE er dette lite tilrådeleg.»

Under hensynet til rask avvikling av sakene, viser *Regjeringsadvokaten* til at det er lettere for saksbehandlere i UNE og for den aktuelle advokaten hos *Regjeringsadvokaten* å legge inn saken i en ellers travel arbeidsdag så lenge sakene går i Oslo. Dersom det i tillegg skal settes av tid til reise, kan det medføre at det blir vanskeligere å få nok rom til å ta seg av saken. Slik sett kan vernetting i Oslo medføre at sakene kommer raskere opp enn ved vernetting ellers i landet.

Forøvrig stiller Regjeringsadvokaten seg bak departementets syn i høringsbrevet om at hensynet til nærhet og tilknytning til hjemstedet ikke er like sterkt når man har bodd kort tid i Norge og kanskje bare har hatt midlertidig opphold ved et asylmottak.

UDI anser at det i utlendingssaker gjør seg gjeldende særlige hensyn som tilsier at Oslo tinglyst bør være vernetting og viser særlig til hensynene til tilgjengelighet for vitner, utlendingsforvaltningens kapasitet/saksbehandlingstider og Regjeringsadvokatens arbeidsbelastning. UDI anser at både rettssikkerhets- og prosessøkonomiske hensyn tilsier at ordningen med tvungent vernetting i Oslo i utlendingssaker opprettholdes. Direktoratet bemerker:

«Departementet ser videre ut til å legge til grunn at et asylmottak er å regne som bopel i tvistelovens forstand, men begrepet «bopel» kan være problematisk når det gjelder utlendinger. Asylsøkere er ikke registrert i Folkeregisteret, og enda mindre de som har endelig avslag og ulovlig opphold og som går til sak mot staten for å bestride det endelige avslaget. Direktoratet understreker derfor at det for denne gruppen kan oppstå problemer med å fastslå hvor vedkommende har bopel.»

For øvrig kommenterer UDI at det ikke er helt tilfeldig hvilket asylmottak asylsøkere bor på, idet direktoratet har kriterier som plasseringen skjer etter. Nærhet til familie kan være av betydning i denne forbindelse.

UNE er også positiv til forslaget, og viser særlig til hensynet til utlendingsforvaltningens kapasitet og saksbehandlingstider, samt til UNEs merutgifter dersom det ikke gjøres unntak fra de alminnelige reglene om vernetting. Det vises også til at flere forhold er sammenfallende for UNE og Regjeringsadvokaten.

POD opplyser at de har forelagt høringsbrevet for blant annet *Politiets utlendingsenhet (PU)* og at de i likhet med PU tiltrer departementets forslag. *IMDi* viser til økonomiske og praktiske hensyn, samt at erfaring med denne typen saker hittil tilsier at tvistelovens generelle regler ikke kommer til anvendelse i disse tilfellene.

I forhold til økonomiske og administrative konsekvenser uttaler UDI at de økonomiske konsekvensene av valgfritt vernetting vil være større for Landinfo enn det som er lagt til grunn i høringsbrevet. Dette bygger på at Landinfos regiondesker er små, og således svært sårbare for fravær i forbindelse med rettssaker. Nye stillingshjemler i hver av

Landinfos fire regionsdesker vil innebære større merutgifter enn anslått i høringsbrevet.

Regjeringsadvokaten nevner at det er mulig å innføre en ordning hvor staten dekker reise- og oppholdsutgifter ved rettssak for den som har hjemting utenfor Oslo, og slik unngå økonomiske følger for utlendingen. Dette kan også gjelde utlendingens advokat. En slik ordning må forventes å ville ha langt lavere økonomiske følger for det offentlige enn om staten må reise.

6 Departementets vurderinger

Departementet har etter en avveining funnet å ville fastholde forslaget om tvungent vernetting i Oslo for utlendingssaker. I høringsbrevet har departementet pekt på særhensyn som gjør seg gjeldende i utlendingssakene, herunder hensyn som ikke allerede ble vurdert i forbindelse med vedtaket av tvisteloven, og som kan tale for at det innføres en unntaksbestemmelse i utlendingsloven fra tvistelovens vernettingsregler. Høringen har ikke frembragt vesentlige nye argumenter i forhold til dette, verken for eller mot forslaget.

Departementet ser viktigheten av prinsippet om at domstolene skal kunne behandle alle sakstyper, og at dette generelt taler mot særlige vernettingsbestemmelser. Imidlertid er departementet enig med Regjeringsadvokaten i at utlendingsrett skiller seg fra annen type forvaltningsrett ved at internasjonale rettskilder spiller større rolle enn vanlig, og at erfaring med sakstypen og fordelene ved et større miljø med kjennskap til disse sakenes problemstillinger, er viktig. Departementet legger her vekt på hensynet til likebehandling og rettssikkerhet.

Et særtrekk ved utlendingssakene, er at vitneforklaringer fra utlendingsmyndighetenes landrådgivere i de fleste sakene ofte vil være et viktig bevismiddel. Sett i forhold til at Landinfo er en liten enhet med få personer som skal dekke hver region, vil økt fravær fra kontoret som følge av at rettssaker går utenfor Oslo, få store konsekvenser for Landinfos øvrige arbeid. De negative virkningene vil også forplante seg til både UDI og UNE, som i stor grad er avhengige av bistand fra Landinfo, både generelt og i forbindelse med enkelt saker. Landrådgiverne er særlig kompetente fagfolk og mange av dem har lang erfaring. Selv om Landinfo skulle tilføres nye stillingshjemler, kan det derfor ta lang tid før merarbeidet ved at landrådgiverne må møte i rettssaker utenfor Oslo, blir dekket inn.

Som påpekt i høringsbrevet, gir tvisteloven adgang til alternative former for vitneførsel. Skriftlige erklæringer er én mulighet. Tvisteloven § 21–12 (2) krever dog at motparten i retten gis anledning til å avhøre den som har avgitt erklæringen, og dommeren vil også ha behov for å kunne utspørre vitner fra Landinfo i saker om beskyttelsesbehov. Dette vil kunne avhjelpest ved at det legges til rette for fjernavhør, jf. tvisteloven § 21–10, som kan brukes alene eller i kombinasjon med skriftlige erklæringer. Ved valg av fjernavhør fremfor fysisk oppmøte kan retten bl.a. se hen til utgiftene med at vitnet må møte i rettssalen, jf. Ot.prp. nr. 51 (2004–2005) s. 455. Kravet i tvisteloven § 21–10 om at fjernavhør bør unnlates dersom forklaringen kan være særlig viktig, vil imidlertid kunne være et hinder i den enkelte sak, idet landrådgiver forklarer seg som spesialist. Departementet deler ikke Advokatforeningens syn om at landrådgivernes vitneforklaringer i retten er mindre viktige fordi det ikke dreier seg om troverdighetsvitner. Tvert imot tyder praksis på at landrådgivernes forklaring ofte vil kunne ha stor betydning. Saksøkers anførsler vil i mange tilfeller dreie seg om forhold i hjemlandet, som eksempelvis forfølgelsesfare eller sosio-kulturelle forhold. En vurdering av slike anførsler forutsetter grundig kjennskap til forholdene i hjemlandet og ofte på temmelig detaljert nivå. Landrådgivers forklaring vil derfor være viktig i forhold til å belyse avgjørende forhold i saken.

Heller ikke når det gjelder betydningen av tilstedeværelsen av UDIs eller UNEs representanter under rettssaken, er departementet enig med Advokatforeningen i at denne er av redusert betydning. Regjeringsadvokaten vil ha behov for å kunne konferere med sin klient underveis og det er viktig at saksbehandleren følger rettssaken i sin helhet, for å bedre kunne bistå Regjeringsadvokaten.

Selv om det isolert sett ikke kan være avgjørende at det årlig er et relativt stort antall utlendingssaker som tas til retten, må dette likevel ses i sammenheng med den økede tidsbruk hos UDI, UNE og Landinfo som rettssaker utenfor Oslo vil medføre. Både UDIs og UNEs saksbehandlere vil i dag ofte kunne arbeide på sitt kontor før eller etter at de samme dag møter i retten, noe som vanskeligere vil kunne la seg gjøre ved rettssaker utenfor Oslo. Landrådgiverne vil nå også i prinsippet kunne rekke å møte både i retten og i nemndmøte samme dag. Det er riktignok et hovedformål med den nye tvisteloven at sakene skal avvikles raskere enn etter gjeldende lov, men saksbehand-

lerne og landrådgiverne vil likevel måtte bruke uforholdsmessig mye tid til reising og eventuelt overnatting sammenlignet med dagens situasjon. Økt fravær fra kontoret for saksbehandlerne innebærer redusert tid til alminnelig saksbehandling. Mindre tid til saksbehandling vil igjen føre til økte restanser og økt saksbehandlingstid for søkerne.

Departementet mener at det er viktig å se utlendingssakene under ett. Sett i forhold til de mange utlendinger som får sin sak behandlet av utlendingsmyndighetene, er det relativt få som velger å gå til søksmål om gyldigheten av UDIs eller UNEs vedtak. Vernetting utenfor Oslo vil imidlertid kunne få konsekvenser for mange søkere gjennom økt saksbehandlingstid. Utlendingsforvaltningen er allerede i dag hardt presset og har uforholdsmessig lange saksbehandlingstider, noe som går utover brukere/søkere, som ofte allerede er i en vanskelig livssituasjon.

Når det gjelder den merbelastning Regjeringsadvokaten vil få som følge av tvistelovens vernettingsregler, må det legges til grunn at en utvidelse av Regjeringsadvokatembetet på denne bakgrunn er uaktuelt, slik det fremkommer i Regjeringsadvokatens høringsuttalelse, og at merarbeidet derfor eventuelt må dekkes inn ved innleie av advokattjenester. Innleie av advokattjenester faller ikke bare dyrere, men opplæring i arbeidet med utlendingssaker, løpende erfaringsutveksling og koordinering vil bli tyngre å håndtere desto flere advokatkontorer som trekkes inn. Prosessfullmektiger utenfor Oslo vil også vanskeliggjøre samarbeidet med representantene fra UDI/UNE og vitnene fra Landinfo. Departementet deler ikke Advokatforeningens vurdering om at dagens kommunikasjonsmidler i rikelig grad kan tilfredsstille behovet for kommunikasjon fordi denne saksstypen ikke i særlig grad nødvendiggjør personlige møter. Erfaringsmessig er det, på samme måte som mellom saksøkeren og dennes prosessfullmektig, behov for møter mellom prosessfullmektigen på den ene siden og representanten fra UDI/UNE og landrådgiveren på den andre. Dette gjelder både for den konkrete saken og behandlingen av denne, og for en innføring i praksis og relevant landinformasjon. Slike møter kan også oppleves som tidsbesparende i forhold til skriftlig/elektronisk informasjon.

Av hensyn både til saksøkeren og utlendingsforvaltningen er det ønskelig at rettssakene kan avvikles så fort som mulig. Det at domstolene i Oslo har høyere restanser enn de fleste domstolene ellers i landet, taler derfor mot at det gjøres unntak fra de alminnelige vernettingsreglene.

Hvilke domstoler som har restanser og ikke, vil imidlertid kunne endre seg over tid, og kan derfor ikke tillegges særlig vekt. Tvungent vernetting i Oslo vil, som påpekt av Regjeringsadvokaten, også kunne medføre at sakene kommer raskere opp enn ved vernetting ellers i landet, fordi statens prosessfullmektig og saksbehandleren lettere vil kunne innpasse en rettssak i Oslo innimellom andre oppgaver.

Når det gjelder forføyningssaker, som skal behandles spesielt hurtig, vil det også være vanskeligere for Regjeringsadvokaten å finne tid til å møte på kort varsel om sakene behandles andre steder enn i Oslo. Alternativene er da skriftlig behandling eller bruk av lokal advokat. Dersom dommeren må avgjøre saken på grunnlag av den skriftlige begjæringen, vil dette gi retten et dårligere avgjørelsesgrunnlag. Selv om man gjennom anbudsprosesser skulle kunne finne frem til godt egnede lokale advokater, er utlendingsfeltet et spesialisert felt, hvor erfaring fra fagfeltet og tilgang til fagfellesskap er av særlig betydning. Saken kan således bli dårligere opplyst for domstolen også etter dette alternativ. Både menneskelige og innvandringspolitiske hensyn taler mot at personer som ikke vil få opphold i riket, får forlenget sin oppholdstid her unødvendig. Det er også problematisk sett i et likebehandlingsperspektiv.

Departementet mener at hensynet til saksøkers nærhet og tilknytning til hjemstedet gjør seg mindre gjeldende for utlendinger som bor på asylmottak eller som lever i skjul, men ser at det også for saksøkere i utlendingssaker både praktisk og økonomisk vil kunne være en ulempe å måtte føre sak ved en domstol som ligger langt unna vedkommendes oppholdssted. For å sikre at kostnadene for utlendingen ved å måtte reise til Oslo ikke skal medføre at utlendingen avstår fra å gå til søksmål, har departementet kommet til at staten bør dekke utlendingens reise- og oppholdsutgifter. En ordning hvor staten dekker reise- og oppholdsutgifter for utlendinger med hjemting utenfor Oslo, vil etter departementets vurdering imøtekomme ønsket om rettssikkerhet og effektiv tilgang til domstolene for saksøkere også i utlendingssaker. Kompensasjonsordningen kan administreres av UNE.

I forhold til direktoratets uttalelse om at det kan oppstå problemer med å fastslå hva som vil være «bopel» for en utlending i tvistelovens forstand, legger departementet her, som i høringsbrevet, til grunn at en utlending som bor på asylmottak vil ha sin bopel der og dermed sitt alminnelige vernetting samme sted som asylmottaket

ligger. Vi viser til at det er den faktiske bopel som er avgjørende og ikke registreringen i folkeregistret, jf. NOU 2001: 32 s. 678.

Departementet opprettholder etter dette forslaget i høringsbrevet om å innta en unntaksbestemmelse i utlendingsloven som slår fast at søksmål om gyldigheten av UDIs og UNEs vedtak etter utlendingsloven skal anlegges ved Oslo tingrett. I bestemmelsen gjøres det også unntak fra tvisteloven § 32–4 annet ledd om valgfritt vernetting i forføyningssaker mot staten.

Ved en inkurie ble det ikke presisert i høringsbrevet at forslaget innebærer at også ved søksmål om gyldigheten av vedtak truffet av Kongen i statsråd i saker etter utlendingsloven, vil Oslo tingrett være tvungent vernetting. Det følger av utlendingsloven § 38 tredje ledd at Kongen i statsråd vil være klageinstans i saker hvor departementet har instruert førsteinstansen for å ivareta hensynet til rikets sikkerhet eller utenrikspolitiske hensyn. Det følger nå av bestemmelsens ordlyd at Oslo tingrett vil være tvungent vernetting ved søksmål om gyldigheten av vedtak truffet av Kongen i statsråd.

De beste grunner taler for at det er de samme vernettingsregler som gjelder for ethvert søksmål rettet mot UDI og UNE i anledning myndighetsutøvelse etter utlendingsloven. I det alt vesentlige er det de samme rettsspørsmålene som vil reise seg. Departementet mener derfor at erstatningssøksmål og søksmål med krav om fastsettelsesdom for krenkelse av menneskerettighetene, bør omfattes av unntaksbestemmelsen om tvungent vernetting i Oslo for utlendingssaker. Det følger allerede av bestemmelsens ordlyd at søksmål med krav om fastsettelsesdom for krenkelse av menneskerettighetene vil omfattes av bestemmelsen. For ordens skyld er det nå presisert i bestemmelsen at erstatningssøksmål i saker etter utlendingsloven skal anlegges ved Oslo tingrett.

7 Økonomiske og administrative konsekvenser

Dersom det gjøres unntak i utlendingsloven fra bestemmelsene om valgfritt vernetting i tvisteloven, slik at Oslo tingrett blir tvungent vernetting, vil det få økonomiske konsekvenser for saksøkere som er bosatt utenfor Oslo og som ellers kunne valgt å reise søksmål ved sitt hjemting.

Saksøkere som ikke bor i Oslo vil få utgifter til reise og eventuelt overnatting for seg og for sin prosessfullmektig, i de tilfeller hvor denne ikke

har arbeidssted i Oslo. Departementet foreslår en ordning hvor staten dekker reise- og oppholdsutgifter for utlendinger med hjemting utenfor Oslo. Det er kun reise- og oppholdsutgiftene for utlendingen selv som foreslås dekket, og ikke for hans eller hennes prosessfullmektig, hvor denne eventuelt er bosatt utenfor Oslo. Det er meget vanskelig å anslå hvor mye en slik ordning vil koste. Dette fordi det ikke er mulig å forutsi hvor i Norge saksøkerne vil være bosatt – de kan komme fra hele landet. Hvis det likevel som et utgangspunkt legges til grunn 87 rettssaker (antallet i 2006) og at ca. halvparten av saksøkerne (44) vil være bosatt utenfor Oslo, samt at utgiftene til reise og opphold vil være på gjennomsnittlig kr 3 000 pr. sak, vil statens årlige utgifter bli om lag kr 130 000.

Utgiftene foreslås dekket av staten over UNEs budsjett. Ordningen kan også administreres av UNE, som allerede i dag administrerer dekning av denne type utgifter for nemndmedlemmer i forbindelse med nemndmøter. På nåværende tidspunkt anses det ikke aktuelt å lovregulere en slik ordning.

Dersom det ikke innføres en bestemmelse om tvungent vernetting for utlendingssaker, vil bestemmelsene i tvisteloven om valgfritt vernetting, få økonomiske og administrative konsekvenser som følge av at medarbeidere i UNE, Landinfo og Regjeringsadvokaten må møte i retten andre steder enn i Oslo. Det legges til grunn at det er reise- og oppholdstiden utenfor selve rettsmøtet som blir merutgiften, i den forstand at saksbehandlingen/landrådgiveren/statens prosessfullmektig kunne ha gjort annet arbeid i dette tidsrommet. Utgifter til reise og overnatting kommer i tillegg til merutgifter til lønn.

Det er svært vanskelig å anslå hvor mange saksøkere som vil benytte seg av muligheten til å reise sak ved sitt hjemting og beløpene er derfor usikre. Dersom det legges til grunn 87 rettssaker og at ca. 50 % av sakene vil bli reist for saksøkerens hjemting, hvorav ca. 20 % innenfor dagsreiseavstand, vil det for UNE innebære merutgifter på omlag kr 350 000 pr. år. Landinfo antas å ville ha behov for to nye stillinger for at dagens servicenivå skal kunne opprettholdes. Landinfos totale merutgifter blir da ca. 1, 4 mill. kr pr. år. På bakgrunn av at kun et fåtall av UDIs vedtak er gjenstand for søksmål, anslår departementet at utgiftene for direktoratet vil være marginale. Regjeringsadvokaten anslår sine merutgifter i tilknytning til utlendingssakene til ca. kr 450 000 pr. år.

Valgfritt vernetting vil også få betydning for arbeidsbelastningen i utlendingsforvaltningen, ved at statens partsrepresentanter og ekspertvitner, samt statens prosessfullmektig, vil bruke mer tid til reiser. Dette vil samlet sett kunne gi lengre saksbehandlingstider.

Sammenholder man de økonomiske konsekvensene for staten ved valgfritt vernetting med konsekvensene ved tvungent vernetting hvor staten dekker saksøkers reise- og oppholdsutgifter, vil utgiftene totalt sett bli ca. 2 mill. kr lavere ved sistnevnte løsning.

8 Merknader til bestemmelsen i lovforslaget

Til § 47 a:

Første setning slår fast at søksmål mot staten om gyldigheten av vedtak truffet av UNE etter utlendingsloven, eller om erstatning som følge av slike vedtak, skal anlegges ved Oslo tingrett. Det må innfortolkes at søksmål med krav om fastsettelsesdom for krenkelse av menneskerettighetene, skal omfattes av bestemmelsen. Det vises til at et søksmål med påstand om at et vedtak etter utlendingsloven er i strid med menneskerettighetene, nettopp gjelder gyldigheten av vedtaket, jf. utlendingsloven § 4.

UNE er klageinstans i utlendingssaker og det vil derfor normalt være UNEs vedtak som bringes inn for domstolene ved søksmål. Søksmål om gyldigheten av UDIs vedtak og vedtak fra Kongen i statsråd, er mindre praktisk og er derfor skilt ut, jf. annet punktum. UDIs vedtak vil kunne være gjenstand for søksmål hvor vedtaket er endelig fordi klagefristen er oversittet, eller hvor vedtaket er fattet av UDI som klageinstans. UDI er klageinstans når vedtak er fattet av politiet eller av utenriksstasjonene. I saker hvor departementet har instruert førsteinstansen for å ivareta hensynet til rikets sikkerhet eller utenrikspolitiske hensyn, vil Kongen i statsråd være klageinstans, jf. utlendingsloven § 38 tredje ledd.

Det følger av tvistelovens regler at begjæring om midlertidig forføyning mot staten også kan settes fram for saksøkerens alminnelige vernetting, jf. tvisteloven § 32-4 annet ledd. De hensyn som taler for tvungent vernetting ved søksmål mot staten i utlendingssaker, gjør seg også gjeldende ved forføyningssaker. I bestemmelsens tredje punktum er det derfor slått fast at tvisteloven § 32-4 annet ledd ikke skal gjelde i utlendingssaker,

slik at det også ved begjæring om midlertidig forføyning vil være tvungent verneting i Oslo.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet

t i l r å r :

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et framlagt forslag til proposisjon til Stortinget om endringer i utlendingsloven (tvungent verneting i Oslo for utlendingssaker).

Vi HARALD, Norges Konge,

s t a d f e s t e r :

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak til lov om endringer i utlendingsloven (tvungent verneting i Oslo for utlendingssaker) i samsvar med et vedlagt forslag.

Forslag

til lov om endringer i utlendingsloven (tvungent verneting i Oslo for utlendingssaker)

I

I lov 24. juni 1988 nr. 64 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven) gjøres følgende endringer:

om erstatning som følge av slike vedtak, anlegges ved Oslo tingrett. Tilsvarende gjelder for søksmål om vedtak truffet av Utlendingsdirektoratet og Kongen i statsråd. Tvisteloven § 32–4 annet ledd får ikke anvendelse.

Ny § 47 a skal lyde:

§ 47 a. *Verneting*

Søksmål mot staten om gyldigheten av vedtak truffet av Utlendingsnemnda etter loven her, eller

II

Loven gjelder fra den tid Kongen bestemmer.

